
Hamd matnlarida iqtibos san'atining o'rni (Ogahiy asarlari misolida)

Tursunaliyeva Muslimabonu Abduvosit qizi¹

m.tursunaliyeva@gmail.com

Tayanch doktorant,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Ilmiy rahbar: **Shorustam Shomusarov
Giyasovich**

Filologiya fanlar doktori, professor

Annotatsiya *Mazkur annotatsiyada Ogahiy she'riyatida muhim badiiy vositalardan biri bo'lgan iqtibos san'ati va uning hamdiy mazmun bilan uyg'unligi tahlil qilinadi. Ogahiy o'z she'rlarida Qur'oni karim oyatlari, hadislar hamda ilohiy mazmundagi iboralarni iqtibos sifatida mohirona qo'llab, asarning g'oyaviy va ma'naviy ta'sirini kuchaytirgan. Ayniqsa, hamdiy mazmundagi she'rlarda iqtibos san'ati shoirning Allohga bo'lgan muhabbati, shukronasi va e'tiqodini yanada teran ifodalashga xizmat qiladi. Iqtiboslar she'r matniga tabiiy singib ketib, badiiy yaxlitlikni buzmaydi, aksincha, mazmunni boyitadi. Ogahiy ushbu san'at orqali diniy-falsafiy qarashlarini ifodalab, mumtoz adabiyot an'analarini davom ettiradi. Annotatsiyada iqtibos san'atining estetik vazifasi, uning hamdiy ruh bilan uyg'unligi va Ogahiy ijodidagi o'rni yoritiladi.*

Kalit so'zlar *Ogahiy she'riyati, iqtibos san'ati, hamdiy mazmun, mumtoz adabiyot, diniy iqtibos, Qur'on va hadis, badiiy vositalar, ma'naviy-estetik uyg'unlik*

Роль художественного приёма цитирования в хамд-текстах (на примере произведений Огахи)

Турсуналиева Муслимабону

Абдувосит кизи

m.tursunaliyeva@gmail.com

Базовый докторант,

Ташкентский государственный
университет востоковедения

Научный руководитель: **Шорустам
Шомусаров Гиясович**

Доктор филологических наук, профессор

Аннотация *В данной аннотации рассматривается искусство цитирования в поэзии Огахи и его гармония с хамдийным содержанием. Поэт широко использует цитаты из Корана, хадисов и религиозных выражений, придавая своим произведениям глубокий духовный и идейный смысл. Особенно в стихах хамдийного характера цитирование служит средством выражения благодарности, веры и любви к Всевышнему. Цитаты органично вплетаются в поэтическую ткань, не нарушая художественной целостности, а напротив, усиливая выразительность и смысловую насыщенность произведений. Использование данного художественного*

¹ Tursunaliyeva M.A. — ORCID: 0009-0000-0345-4639

приёма свидетельствует о высоком уровне религиозно-философского мышления Огахи и его верности традициям классической литературы. В аннотации раскрывается эстетическая функция искусства цитирования и его значение в поэтическом наследии поэта.

Ключевые слова

Поэзия Огахи, искусство цитирования, хамдийное содержание, классическая литература, религиозные цитаты, Коран и хадисы, художественные средства, духовно-эстетическая гармония

The role of the artistic device of quotation in hamd texts (On the example of Ogahi's works)

Tursunaliyeva Muslimabonu Abduvosit qizi

m.tursunaliyeva@gmail.com

Base Doctorate,

Tashkent State University of Oriental Studies

Scientific Supervisor: **Shorustam Shomusarov**

Giyasovich

Doctor of Philological Sciences, Professor

Annotation

This annotation examines the art of quotation in the poetry of Ogahi and its harmony with the hamd (praise of God) content. Ogahi skillfully employs quotations from the Qur'an, Hadiths, and religious expressions to enhance the spiritual and ideological depth of his poetry. In particular, in poems with hamdiy themes, quotations serve as a powerful means of expressing devotion, gratitude, and faith in God. These quotations are seamlessly integrated into the poetic text, preserving artistic unity while enriching meaning. Ogahi's use of quotation art reflects his deep religious worldview and adherence to classical literary traditions. Through this technique, the poet conveys philosophical and theological ideas in an aesthetically refined manner. The annotation highlights the artistic function of quotations, their role in strengthening the hamdiy spirit, and their significance in Ogahi's poetic legacy.

Keywords

Ogahi's poetry, art of quotation, hamd content, classical literature, religious quotations, Qur'an and Hadith, literary devices, spiritual and aesthetic harmony

Kirish

Ogahiy mumtoz she'riyat an'anasini chuqur o'zlashtirgan, Qur'oniy tafakkurni poetik til bilan uyg'unlashtirgan yirik mutafakkir shoirlardan biridir. Uning she'riyati – diniy-falsafiy ma'rifat va badiiy ilhom sintezining namunasi. Ayniqsa, shoir ijodida iqtibos san'ati keng qo'llanib, oyat va hadislar orqali hamd, na't, va'z, hamda tasavvufiy tafakkur ifoda etilgan.

Iqtibos (arabcha *iqtibās* – "olish", "ko'chirish") – Qur'oni karim oyatlari yoki Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadislarini nazm yoki nasr matniga badiiy maqsadda joylashtirish san'atidir (Hojjahmedov, 2008). Mumtoz sharq adabiyotida iqtibos san'ati asarning g'oyaviy-ma'naviy ta'sirini kuchaytiruvchi, unga ilohiy ruh va muqaddaslik baxsh etuvchi muhim badiiy vosita sifatida qaraladi (Yo'ldoshev, 1993).

Asosiy qism. Iqtibos san'ati ikki asosiy turga bo'linadi:

1. Darj (lafziy iqtibos). Darj – Qur'on oyati yoki hadisni so'zma-so'z, hech qanday o'zgartirishsiz matnga kiritishdir. Bunday iqtibos, ayniqsa, hamd va na't mazmunidagi asarlarda keng qo'llanadi. Masalan, she'riy matnda "Alhamdu lillahi rabbil 'alamin" iborasining aynan asl shaklda keltirilishi darj iqtibosga misol bo'la oladi (Qur'on, Fotiha surasi, 2-oyat, Yo'ldoshev, 1993). Bu usul matnning ilohiy manbaga tayanishini ochiq va bevosita ko'rsatadi.
2. Ma'naviy iqtibos. Ma'naviy iqtibosda oyat yoki hadisning mazmuni saqlanib, so'zlari shoir yoki muallif uslubiga mos holda qayta ifodalanadi. Masalan, Qur'ondagi "Agar shukr qilsangiz, sizlarga ne'matimni ziyoda qilurman" mazmuni (Qur'on, Ibrohim surasi, 7-oyat) she'riy shaklda: Shukr aylagan banda topar ortuq ne'mat, – tarzida berilishi ma'naviy iqtibos hisoblanadi (Qur'oni karim, 2009).

Iqtibos san'atining asosiy maqsadi badiiy nutqni ilohiy mazmun bilan boyitish, matnga ruhiy chuqurlik, muqaddaslik va balog'at ohangi berishdan iborat bo'lib, u shoirning diniy ilmi va e'tiqodiy qarashlarini namoyon etadi.

Ogahiy ijodida darj (lafziy iqtibos). Ogahiy Qur'oni karim oyatlarini she'riy matnga kiritishda darj, ya'ni lafziy iqtibos san'atidan mahorat bilan foydalangan shoirlardan biridir. Bunga quyidagi bayt yaqqol misol bo'la oladi:

Haq taolo o'z kalomida dedi: "Ufu bi 'ahd",

Borchag'a lozimdur etmak ahdga vafo.

Mazkur baytda shoir Qur'on oyatini to'liq va so'zma-so'z shaklda keltiradi. "Ufu bi 'ahdi" (أَوْفُوا بِالْعَهْدِ) iborasi Qur'oni karimning *Isro* surasi, 34-oyatidan olingan bo'lib, oyat mazmunan insonlarni ahdga vafo qilishga, mas'uliyat va sadoqatga da'vat etadi (Qur'oni karim, 2009). Oyatning umumiy ma'nosi: "Ahdingizga vafo qilinglar."

Ushbu baytda iqtibos san'ati ikki bosqichda namoyon bo'ladi: Birinchidan, baytning birinchi misrasi darj (lafziy iqtibos) namunasi hisoblanadi. Chunki Qur'on oyatidan olingan ibora o'zgarishsiz, asl shaklida she'r tarkibiga kiritilgan. Ogahiy bu yerda oyatni na ramziy, na ishoraviy tarzda, balki ochiq va to'liq zikr etadi. Bu hol balog'at ilmida darj san'atining eng mukammal ko'rinishi sifatida baholanadi (Sakkokiy).

Ikkinchidan, baytning ikkinchi misrasi ma'naviy iqtibos vazifasini bajaradi. Shoir oyat mazmunini she'riy til orqali davom ettirib, uning axloqiy xulosasini umumlashtiradi: ahdga vafo qilish barcha insonlar uchun zarur bo'lgan fazilat sifatida taqdim etiladi. Bu orqali ilohiy hukm ijtimoiy va axloqiy me'yor darajasiga ko'tariladi.

Shunday qilib, baytda lafziy va ma'naviy iqtibos birlashib, murakkab va puxta poetik tuzilma hosil qiladi.

Ogahiyning bu baytidagi asosiy mahorat shundaki, shoir oyatni oddiygina keltirish bilan cheklanmaydi. U Qur'on kalomini she'riy nutqqa tabiiy singdiradi, ilohiy buyruqni axloqiy qoida sifatida talqin qiladi, diniy hukmni estetik shakl orqali ommaga tushunarli qiladi.

Bu hol Ogahiyning balog'at ilmida, xususan iqtibos, darj va sharh san'atlarini mukammal egallaganini ko'rsatadi.

Mazkur bayt mazmunan hamd poetikasi bilan ham uzviy bog'liq. Chunki Alloh kalomining ochiq zikr etilishi – ehtirom va ta'zim belgisi, oyat mazmunining davom ettirilishi – itoat va tasdiq ifodasi, ahdga vafo g'oyasining targ'ib qilinishi – shukronalik va bandalik mas'uliyatini anglatadi.

Shu bois bu baytni faqat axloqiy nasihat sifatida emas, balki hamdning bir ko'rinishi, ya'ni Allohning amrini ulug'lash va uni hayotiy qoida sifatida e'tirof etish shakli sifatida baholash mumkin.

Mazkur baytda Qur'on oyati darj (lafziy iqtibos) orqali so'zma-so'z keltirilgan, oyat mazmuni ma'naviy iqtibos orqali she'riy tarzda sharhlangan, ikki turdagi iqtibosning bir baytda

uyg'unlashuvi Ogahiyning balog'atdagi yuksak mahoratini ko'rsatgan, oyatning estetik va axloqiy talqini hamdiy ruh bilan boyitilgan.

Ogahiyning quyidagi bayti shoir dunyoqarashining muhim metafizik asoslaridan biri bo'lgan fano va baqo falsafasini yaqqol ifodalaydi:

Jahon ahli jahon ichra baqo ne yanglig' istarkim,

Ular sha'nida "Kullu man 'alayhā fān" emish, bildim.

Mazkur baytda shoir Qur'oni karimdan bevosita iqtibos keltiradi. "Kullu man 'alayhā fān" (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ) – *Ar-Rahmon* surasining 26-oyati bo'lib, uning ma'nosi: "Yer yuzida mavjud bo'lganlarning barchasi foniidir (yo'q bo'lguvchidir)" (Qur'oni karim, 2009).

Bu oyat Ogahiy she'riyatida oddiy diniy dalil sifatida emas, balki falsafiy-hamdiy mazmunni shakllantiruvchi markaziy g'oya sifatida namoyon bo'ladi.

Fano va baqo tushunchalarining tasavvufiy talqini

Ogahiy mazkur oyat orqali bir necha ma'no qatlamini uyg'unlashtiradi:

Birinchidan, dunyo foniyligi g'oyasi ilgari suriladi. Shoir "jahon ahli" iborasi orqali butun insoniyatni nazarda tutib, ularning foni borliq ichida baqo, ya'ni doimiylik izlashini mantiqan inkor etadi. Chunki ilohiy kalomga ko'ra, dunyo va undagi barcha mavjudot yo'q bo'lish hukmiga mahkumdir.

Ikkinchidan, bu yerda inson umrining o'tkinchiligi tasvirlanadi. "Fon" tushunchasi Ogahiy poetikasida nafaqat jismoniy yo'q bo'lishni, balki nafsga bog'liq istaklar, dunyoviy g'urur va soxta barqarorlikning barbod bo'lishini ham anglatadi. Bu jihat tasavvufdagi *fano an-nafs* – nafsdan kechish bosqichi bilan chambarchas bog'liq (Ibn Arabi).

Uchinchidan, shoir Haqning boqiyiligini hamdiy ruhda ulug'laydi. Oyatning mantiqiy davomi bo'lgan "*Va yabqo vajhu rabbika zul-jaloli val-ikrom*" ("Parvardigoringning ulug'lik va karam sohibi bo'lgan Zoti boqiy qolur") ma'nan nazarda tutiladi. Shu tariqa foniylilik g'oyasi Allohning mutlaq

boqiyiligini yanada yorqinroq ko'rsatishga xizmat qiladi.

Ogahiy devonidagi hamd qismida ham fano va baqo qarama-qarshiligi asosiy poetik tayanch sifatida takroran uchraydi. Jumladan, mazmunan quyidagi ruhdagi baytlar bunga misol bo'la oladi:

Baqo mulki seningdur, fano mulki xarob o'lg'ay,

Sening amring ila bor bo'lmish, yana sendin yitibdur.

Bu kabi baytlarda baqo – Allohning mutlaq sifati, fano – mavjudotning holati, borliqning vujudga kelishi va yo'q bo'lishi ilohiy iroda bilan bog'lanadi.

Shuningdek, Ogahiy hamdlarida fano tushunchasi ko'pincha ma'rifatga eltuvchi bosqich sifatida talqin qilinadi:

Fano sahrosida gumroh edim, to seni bildim,

Baqo yo'li ayon bo'ldi, nihon asror ochildi.

Bu yerda fano yo'qolish emas, balki idrok va kashf holati sifatida baholanadi.

Ogahiyning mazkur bayti va umuman hamd qismidagi qarashlar vahdati vujud ta'limotiga to'la mos keladi. Chunki ushbu ta'limotga ko'ra, haqiqiy mavjudlik – faqat Alloh, boshqa barcha mavjudot – Uning tajalliylari, tajalliylar – foni, Haqning Zoti esa – boqiydir (Qazvinii, 1996).

Shu bois shoir uchun foniylilik – insonni ilohiy haqiqatga eltuvchi yo'l, baqolilik – Haqda barqaror bo'lish, ya'ni baqo billoh maqomidir.

Ogahiy she'riyatida "Kullu man 'alayhā fān" oyatining qo'llanishi Qur'oni manbaga tayangan ma'naviy iqtibos, tasavvufiy-falsafiy mazmunda fano va baqo konsepsiyasini yorituvchi asos, hamdiy ruhda Allohning boqiyiligini madh etuvchi poetik vosita, shoir dunyoqarashining ilohiy-estetik negizini ochib beruvchi muhim unsur hisoblanadi.

Shu sababli mazkur baytni Ogahiy ijodida hamd poetikasining markaziy falsafiy nuqtalaridan biri sifatida baholash mumkin.

Ogahiy ijodida iqtibos san'ati oddiy Qur'on tilovatining she'riy shakli emas, balki hamdning badiiy va falsafiy tili sifatida

namoyon bo'ladi. Shoir Qur'on oyatlarini faqat dalil yoki bezak sifatida emas, balki ilohiy madhning asosiy poetik quvvati sifatida qo'llaydi. Shu sababli Ogahiy she'riyatidagi iqtiboslar doimo estetik, axloqiy va metafizik vazifani bajaradi.

Ogahiy Qur'on oyatlari orqali bir necha yo'nalishdagi hamdiy mazmuni uyg'unlashtiradi. Avvalo, oyatlar orqali Allohning mutlaq buyukligi va yagona Zot ekani ulug'lanadi, bu esa hamdi tavidiy mazmuni yuzaga chiqaradi. Masalan, "Ufu bi 'ahdi" oyatining she'riy matnda keltirilishi Alloh kalomiga itoat, ilohiy amrning so'zsiz hukm ekanini tan olish va ahdga vafo qilish g'oyasini ulug'lashga xizmat qiladi. Bu hol Qur'on kalomini faqat eslatilishi emas, balki unga bo'lgan bandalik ehtiromining badiiy ifodasidir.

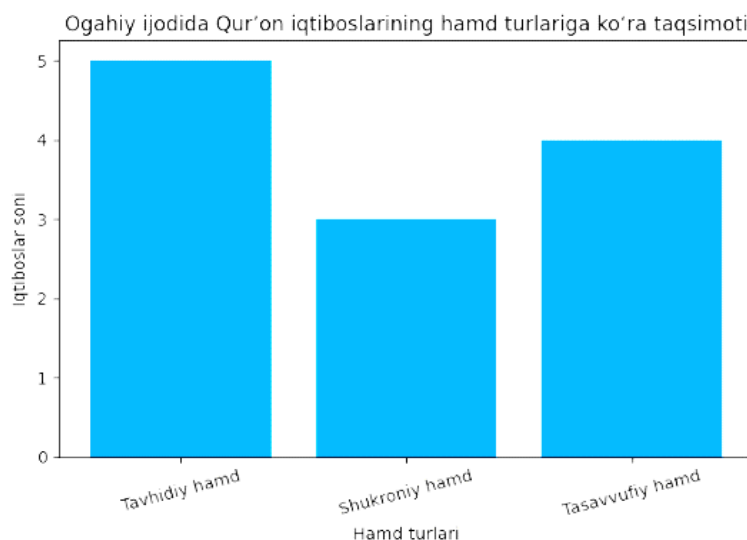
Ikkinchi jihatdan, Ogahiy iqtiboslar orqali hamdi shukroniy mazmuni yuzaga chiqaradi. Jumladan, "Innā a'taynāka al-kawthar" oyatiga ishora qilingan baytlarda Alloh tomonidan ato etilgan ne'matlar, fazlu karam va ilohiy in'omlar uchun shukr tuyg'usi yetakchi o'ringa chiqadi. Bu yerda iqtibos shoir tafakkurida minnatdorlik, taslimiyat va bandalik hissini kuchaytiruvchi poetik vositaga aylanadi.

Uchinchi yo'nalish esa tasavvufiy hamd bilan bog'liq bo'lib, bunda "Kullu man 'alayhā fān" oyati markaziy falsafiy tayanch vazifasini bajaradi. Ushbu oyat orqali Ogahiy foniylilik

g'oyasini ilgari suradi va mavjudotning o'tkinchiligi fonida faqat Haqning boqiyiligini e'tirof etadi. Bu qarash tasavvuf falsafasidagi fano va baqo tushunchalari bilan uzviy bog'liq bo'lib, foniylilikni Haqqa eltuvchi yo'l, baqolikni esa ilohiy haqiqatda barqarorlik maqomi sifatida talqin etadi.

Shu tariqa Ogahiy iqtibosni faqat diniy manba sifatida emas, balki she'riy va falsafiy hamdning faol unsuriga aylantiradi. Qur'on oyati she'r tarkibida tirik poetik hodisaga aylanib, mazmunan sharhlanadi, estetik jihatdan boyitiladi va axloqiy xulosa bilan yakunlanadi. Bu esa shoirning balog'at ilmida, xususan iqtibos, darj va ma'naviy ishorat san'atlarini mukammal egallaganidan dalolat beradi.

Ogahiy iqtibos san'atini balog'atning oliy darajasida qo'llagan shoir sifatida namoyon bo'ladi. Uning har bir Qur'on iqtibosi bir tomondan lafziy aniqlik orqali ilohiy kalomga chuqur ehtiromni ifodalasa, ikkinchi tomondan ma'naviy chuqurlik orqali oyat mazmunini she'riy tafakkurga singdiradi. Hamdiy ohang esa iqtibosni ilohiy madh va shukr vositasiga aylantiradi. Natijada Ogahiy she'riyatidagi iqtiboslar Qur'on kalomini she'riy idrok maydoniga olib kirgan, hamdni esa balog'at ohangida kuylangan ilohiy badiiyat darajasiga ko'targan nodir poetik namunalar sifatida qadrlanadi.

1-diagramma.

Xulosa

Diagrammadan ko'rinadiki, Ogahiy ijodida Qur'on iqtiboslari eng ko'p tavhidiy hamd doirasida qo'llanadi. Bu hol shoir poetikasida Allohning yagona va mutlaq Zot sifatida madh etilishi yetakchi o'rin egallashini ko'rsatadi. Tasavvufiy hamd bilan bog'liq

iqtiboslar ikkinchi o'rinda turib, fano va baqo falsafasining Ogahiy dunyoqarashida muhim ahamiyat kasb etganini tasdiqlaydi. Shukroniy hamd esa nisbatan kamroq uchraydi, biroq ilohiy ne'matlar va fazlu karamni e'tirof etuvchi mazmun sifatida tizimda barqaror o'ringa ega.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Hojiahmedov, A. (2008). *Badiiy san'atlar lug'ati*. 45–46. Fan.
2. Yo'ldoshev, Q. (1993). *Mumtoz sharq adabiyoti poetikasi*. 112–114. Fan.
3. The Qur'an. (2009). In M. S. Muhammad Yusuf, *Tafsiri Hilol*. Vol. 1. 12. Hilol-nashr. (Fotiha surasi, 2-oyat).
4. The Qur'an. (2009). In M. S. Muhammad Yusuf, *Tafsiri Hilol*. Vol. 256. Hilol-nashr. (Ibrohim surasi, 7-oyat).
5. The Qur'an. (2009). In M. S. Muhammad Yusuf, *Tafsiri Hilol*. Vol. 7. 350. Hilol-nashr. (Isro surasi, 34-oyat).
6. Sakkokiy. (n.d.). *Miftah al-ulum*.
7. The Qur'an. (2009). In M. S. Muhammad Yusuf, *Tafsiri Hilol*. Hilol-nashr. (Ar-Rahmon surasi, 27-oyat).
8. Ibn Arabi. (n.d.). *Futuhot al-Makkiya*.
9. Qazvinij. (1996). *Talkhis al-Miftah*. Dar al-Fikr.
10. Jurjonij, A. (2001). *Asror al-balagha*. Dar al-Kutub al-Ilmiya.
11. Jurjonij, A. (2000). *Dala'il al-i'jaz*. Maktabat al-Khonijij.
12. Karimov, N. (1988). *Ogahiy ijodi va tarixiy poetika*. Fan.
13. Rasulov, A. (2005). *O'zbek mumtoz adabiyotida hamd va na't janrlari*. Fan.